

І. В. Шпак

м. Дніпропетровськ

ЛІТЕРАТУРНА ПАРОДІЯ ЯК ФОРМА ТВОРЧОГО СПРИЙНЯТТЯ КНИГ ДЖ. К. РОУЛІНГ: ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ ТА РЕЦЕПЦІЇ

Аналізуються літературні пародії на романи Дж. К. Роулінг про Гаррі Поттера як форми творчої рецепції серії цих книг в Україні та Росії; виявляються характерні пародійні риси та прийоми.

Ключові слова: Дж. К. Роулінг, романи про Гаррі Поттера, рецепція, інтерпретація, переклад, жанр, пародія.

Анализируются литературные пародии на романы Дж. К. Роулинг о Гарри Поттере как формы творческой рецепции серии этих книг в Украине и России; выявляются характерные пародийные черты и приемы.

Ключевые слова: Дж. К. Роулинг, романы о Гарри Поттере, рецепция, интерпретация, перевод, жанр, пародия.

The article is an attempt to analyze spoofs for the J. K. Rowling's books about Harry Potter as one of the forms of creative perception in Ukraine and Russia, their specific features and techniques are identified.

Key words: J. K. Rowling, books about Harry Potter, perception, comprehension, translation, genre, parody.

Однією з форм творчої рецепції книг Дж. К. Роулінг є пародія. Неймовірний успіх цієї серії та інших творів західної літератури стимулював розвиток жанру російського «фентезі», що на даному етапі характеризується створенням наслідувальних творів. У цьому сенсі особливості сприйняття романів про Гаррі Поттера в Росії та Україні мало відрізняються від сприйняття їх в інших країнах світу, хоча деякі специфічні особливості, звичайно, є. Вони виявилися в тому, що, наприклад, у Китаї, як повідомляє, А. Лур'є, «...видано дванадцять фальшивих версій Гаррі Поттера, в одній з яких шестеро підлітків-китайців вирушають у Хогвартс, щоб врятувати Гаррі та його друзів від сил зла» [6]. І все ж різноманітні «продовження», «переробки» з'явилися в багатьох країнах світу, актуалізуючи улюблений сюжет або наділяючи персонажів іншою долею. Як зазначають С. Тимін, В. Васильєв і О. Вороніна, «після підняття “залізної завіси” в Росію линуло перекладне “фентезі”; п'ятнадцять років потому ми спостерігаємо другу стадію розвитку жанру» [7, с. 189]. У пору найвищої популярності «Гаррі Поттера» Дж. К. Роулінг подала в суд на московського письменника Д. Ємця, автора книги «Таня Гроттер и магический контрабас», звинувативши його в плагиаті. Автор книги, а потім – і цілої серії, наполягав на тому, що ним створена пародія на знамениту серію книг письменниці. В основу своїх творів він поклав сюжетну схему романів Дж. К. Роулінг, що спирається на «шкільні» історії, пристосовані до потреб сучасності, в якій

показано шлях дорослішання маленької героїні і завоювання свого місця у світі добрих чарівників. Пародійний ефект виникає внаслідок того, що автор створює сцени, паралельні до сцен із серії про Гаррі Поттера, його герої імітують персонажів Дж. К. Роулінг, але в книгах про Таню Гроттер провідним є сатиричне начало. Як відомо, пародія завжди є формою літературної критики. У ній перебільшено особливості пародійованого твору, причому підкреслюються, перш за все, його недоліки.

Тому Д. Ємець, починаючи з назви (наприклад, «Гарри Поттер и Тайная комната» – «Таня Гроттер и исчезающий этаж» [3]) послідовно виявляє слабкості вихідного тексту, укрупнює їх. Мова йде, наприклад, про семантику назви, чималий обсяг перших книг серії, підсилюються похмурі настрої, перебільшуються недоліки членів сім'ї, в якій живе маленький герой, тощо. Напруженості деяких моментів, пов'язаних у «Гаррі Поттері» зі смертельно небезпечною боротьбою зі злом, Д. Ємець протиставляє сміх. Наприклад, послідовно пародіюються заголовки книг Дж. К. Роулінг в назві серії повістей про Таню Гроттер: «Таня Гроттер и магический контрабас» [4], «Таня Гроттер и исчезающий этаж» [3], «Таня Гроттер и золотая пиявка» [2] тощо. Письменник наполягає, що його серія не має стосунку до окультних творів. «Це, скоріше, гумористичний серіал з сильними елементами пародії» [цит. за: 7, с. 194]. Використовуючи сатиру і гротеск, він знижує серйозність боротьби зі злом. «“Понарошечное зло” і тим більше “понарошечное добро” рідко викликають в читачеві співчуття і бажання протистояти, – зізнавався Д. Ємець. – Тому я придумав собі відмінне рятувальне коло – сміх. Зло терпіти не може, коли над ним сміються» [цит. за: 7, с. 194]. Як протитруту драматизму і пафосу пародійованому тексту Д. Ємець використовує шкільний гумор і перебільшення.

Критика вже звертала увагу на те, що модель чарівної школи Хогвартс, створена Дж. К. Роулінг, відтворює структуру британського суспільства з його нормами, соціальним розшаруванням, а в оповіді робляться алюзії на сучасне політичне життя, звичаї, що панують у вільній пресі, міністерствах і відомствах. Зокрема, В. Александров відзначає, що алюзія на банківських службовців виникає у сценах із банком гоблінів. «Ельфи остаточно перекваліфікувалися на прислугу. Злі чарівники або займають чиновницькі посади, або виховують підростаюче покоління. Привиди пишуть статuti закритих клубів. Вовк-перевертень виявляється найдобрішою істотою. Гноми, ймовірно зневірившись що-небудь відшукати в наскрізь перекопаних надрах Об'єданого Королівства, зайнялися шкідництвом садів і городів» [1, с. 177]. Д. Ємець, можливо, відчув це, оскільки і в його тексті виникає ця тема, виражена дотепно і смішно. Так, наприклад, його героїня Таня Гроттер живе в родині Дурнєва. Голова сім'ї, Герман Микитович Дурнєв, є директором приватної фірми і депутатом, він засідає в комітеті, «где обсуждался крайне важный вопрос о выдаче всем пенсионерам старше ста лет по паре уцененных горных лыж (дядя Герман как раз приобрел партию, которую некуда было девать)» [4, с.

84]. У результаті випадкового використання магії Таня перетворила дядька на кролика Сюсюкалку, що хрумає на кухні моркву разом з пакетом (у родича Гаррі Поттера з'являються тільки поросячі хвостики). Створюючи паралель до вихідного тексту, Д. Ємець викликає алузії на цілий клас державних чиновників, зайнятих безглуздою і даремною справою.

У перших книгах серії про Таню Гроттер послідовно, починаючи з назв, розділ за розділом, здійснюється пародіювання книг Дж. К. Роулінг. Так, роман «Гаррі Поттер і Філософський камінь» починається описом місця дії та членів сім'ї Дурслі: «Mr Dursley was the director of a firm called Grunnings, which made drills. When Mr and Mrs Dursley woke up on the dull, grey Tuesday our story starts ... The Dursleys had a small son called Dudley and in their opinion there was no finer boy anywhere» [8, с. 7]. («Містер Дурслі був директором фірми, яка називалась Гранінгс, та виготовляла інструменти. Коли Містер та Місіс Дурслі прокинулись того похмурого сірого вівторка, починається наша історія... В подружжя Дурслі був маленький синочок Дадлі і, на їхню думку, ніде не було кращого хлопчика») Цей же фрагмент Д. Ємець «перелицьовує»: «Ярким осеннім утром, когда все в мире выглядело пронзительно и до безобразия счастливым, а листва на деревьях сияла, словно была облита сусальным золотом, из подъезда многоэтажного дома на Рублевском шоссе вышел высокий сутулый человек в сером пальто. Звали его Герман Дурнев, он был директором фирмы «Носки сэконд-хэнд» и отцом годовалой дочери Пипы (сокращенно от Пенелопа)» [4, с. 5]. Однак говорячи про пародіювання Д. Ємцем книг Дж. К. Роулінг, потрібно мати на увазі, що, починаючи з четвертої книги його серії, ми маємо справу з переростанням пародії в запозичення, коли в книгах про Таню Гроттер при використанні чужого сюжету пародійних моментів все менше, і книги стають самостійними творами російського письменника, що експлуатує успіх своєї героїні, завойований спочатку шляхом пародії.

Другий твір, що має безсумнівно пародійний характер, – це книга А. Жвалевського та І. Митька «Поррі Гаттер і кам'яний Філософ» [5] (у Дж. К. Роулінг «Гаррі Поттер і Філософський камінь»). Цей роман, безсумнівно, не належить до «дитячого» читання і написаний як пародія не тільки на текст англійської письменниці, а й на весь процес видання книг, просування на ринок і навіть їх створення. Особливості письма в «Поррі Гаттері» дозволяють говорити про певні правила постмодерністської гри, здійсненої дотепно і талановито. Автори обігрують усі рівні тексту оригіналу, починаючи з анотації до книги. У ній повідомляється про відмінності між текстами Дж. К. Роулінг і новим твором, а також містяться такі елементи видань як повідомлення про дотримання авторських прав, але пародійно обіграні: «Авторы благодарят Джоан К. Роулинг за создание великолепных книг о Гарри Поттере. Все совпадения находятся в пределах нормального (Гауссова) распределения. Все заклинания и заговоры приведены по согласованию с праводержателями. Ни одна упомянутая торговая марка при написании произведения не пострадала. Harry Potter,

names, characters and related indicia по-прежнему are copyright and trademark Warner Bros. Кто не спрятался, мы не виноваты» [5, с. 5]. Пародіювання зазнають усі рівні вихідного тексту.

Сюжет «Поррі Гаттер» являє собою повну протилежність сюжету «Гаррі Поттера»: героєм є нормальний хлопчик, що живе в родині чарівників. Відданий у школу чарівників, він проявляє здібності, притаманні студентам із технічним нахилами. Будинок, у якому живе юний герой, розташований на розі вулиць, однією з яких є вулиця В'язів – відсилання до назви відомого серіалу «Кошмар на улице Вязов». Замість життя звичайних лондонських обивателів, яке вели у Дж. К. Роулінг Дурслі, сім'я Гаттер дратує сусідів своїми витівками: «Простые жители Лондона до сих пор с содроганием вспоминают нашествие пятиногих страусов, неделю подпрыгивающих яиц и ноябрьский ливень-тараканопад. Сам Дик вершиной своего творчества считал массовое самоубийство городских винчестеров» [5, с. 5]. Тут виникає паралель до образу Дамблдора – «Директор Департамента Суеверий, которого подчиненные звали Дикобразом, а друзья-волшебники – просто Диком» [5, с. 5], а «ливень-тараканопад» нагадує зливу з листів, які отримував із Хогвартса Гаррі Поттер. Поррі є повною протилежністю героя Дж. К. Роулінг: замість одного з факультетів чарівної школи він, нарешті, отримує розподіл у Массачусетський технологічний університет. Пародійний характер книги А. Жвалецького та І. Митька виявляється і в рефлексії з приводу створеного тексту. «Не удалось выяснить и к чему, собственно, относились его судьбоносные фразы: “Не хотел бы я оказаться на его месте”, “Ничего-ничего, дальше будет хуже” и “Необходимость этого была обусловлена” (Авторы официально заявляют, что они не имеют в виду какое-либо консалтингово-аналитическое агентство)» [5, с. 93], або «Пришлось использовать дюраль (Художественное преувеличение. Авторы пробовали – дюраль тоже слишком тяжелый. Может, алюминиево-литиевый сплав 1460?)» [5, с. 99]. Розповідаючи про школу, в яку приїхав маленький чарівник, автори пишуть: «Первым и пока единственным главой Первертса стал профессор Бубльгум (*В других переводах – Пиплкум*), великий волшебник, по всей видимости, самый могучий маг в мире, – даже ужасный Мордевольт во время своей тирании обходил директорский кабинет стороной. Ну а сами факультеты остались почти такими же, как и много веков назад: Орлодерр (*В других переводах – Пиплкум*) считался самым продвинутым факультетом. Декан Орлодерра – Сьюзан МакКанарейкл (*В других переводах – Джоан Трясогузан*) – всегда была чрезвычайно легкомысленной особой, а однажды стала причиной англо-бурской войны» [5, с. 19].

По ходу розповіді робляться пояснення: «Все зоны подлета сов простреливаются, гипогрифу (*Мифическое существо. На самом деле не существует, упоминается авторами ради красного слова.*) тоже не проскочить, ну, а дракон... ну, а что дракон? Если дракон, то все, полный крендель, тут уж никакая стратегия не поможет» [5, с. 56]. Поступово

кількість коментарів, як і в деяких постмодерністських творах, наприклад, у «Бесконечном тупике» Голковского, починає перевищувати текст, до якого вони даються. С. Тимін, В. Васильєв і О. Вороніна вважають, що ця книга належить до метапрози, характерні особливості якої тут наявні. Її основною ознакою «є аллюзивність. «У “Поррі Гаттері” містяться алюзії не тільки до “Гаррі Поттера”, а і до інших творів у жанрі “фентезі” і споріднених йому» [7, с. 196]. Дослідники дають перелік виникаючих алюзій: на «Хоббіта» Дж. Толкієна, «Дочок Гінгеми» С Сухінова, фільми «Амелі» і «Фантомас». «Імена другорядних героїв, – зазначають дослідники, – відсилають до знаменитих авторів, творців романів-фентезі. Так, капітанами трьох збірних Первертса з футбічу є Джон Толкінненн, Нік Перемофф і Урсула Легуїгнум. Міфами Стародавньої Греції віє від опису місцевих комарів...» [7, с. 196].

Автори дослідження зазначають, що адресатом цього тексту, на відміну від книг про Таню Гроттер, є студентська аудиторія, що орієнтується в комп'ютерних іграх і здатна оцінити жарти з приводу чарівних здібностей Білла Гейтса. «Первым делом они, на радость студентам, устроили педсовет. Для первокурсников это означало трехчасовой перекур, во время которого Порри демонстрировал всем желающим, как работает джойстик. Поскольку компьютера под рукой не было, вместо джойстика Гаттер использовал собственную волшебную палочку, а в качестве управляемого элемента выступил безропотный Дубль. Зрелище было настолько захватывающим, что вскоре выстроилась очередь из желающих освоить “джойстик”. Предприимчивый Сен тут же организовал кассу и наладил прокат Дубля по всем правилам» [5, с. 89].

До рис постмодерністської гри належать також стилістичні особливості тексту: обігрування найменування «магли» («Мудла»), введення найменувань і назв імен, що викликають у пам'яті імена відомих політиків, партій, видань («Югорас Лужж») тощо. С. Тимін, В. Васильєв і О. Вороніна вважають, що ця книга є яскравим прикладом пародії, створеної «на стику літературного і видавничого процесу. Пародіюються книги, які досягли комерційного успіху, з розрахунком на те, що їх зуміють оцінити і дорослі. Успішним вважається твір, який, завдяки популярності оригіналу і за рахунок притаманної йому іронії, розширює читацьку аудиторію, перестає бути тільки дитячою книгою. Те, що найбільш плідним для розвитку пародії в Росії став жанр фентезі, говорить про його великий художній потенціал» [7, с. 197].

Пародії на «Гаррі Поттер», засновані на виявленні характерних особливостей оригіналу та їх укрупненні, є оригінальним свідченням творчої рецепції серії Дж. К. Роулінг. Вони підкреслюють популярність її книг і такі характерні їх особливості як клішованість сюжетних положень, повторюваність епізодів із книги в книгу, стійкість характеристики персонажів і відсутність їх еволюції, виразні прикмети світу, створеного нею: гостроносий капелюх для визначення долі, спортивна гра, заключні шкільні збори тощо.

Бібліографічні посилання

1. Александров В. Кто придумал футбол, или Гарри Поттер в школе и дома / Владимир Александров // Новый мир. – 2001. – № 7. – С. 175–182.
2. Емец Д. Таня Гроттер и золотая пиявка. Повесть / Дмитрий Емец. – М. : Эксмо, 2004. – 384 с.
3. Емец Д. Таня Гроттер и исчезающий этаж. Повесть / Дмитрий Емец – М. : Эксмо, 2004. – 416 с.
4. Емец Д. Таня Гроттер и магический контрабас. Повесть / Дмитрий Емец. – М. : Эксмо, 2004. – 413 с.
5. Жвалевский А. В. Порри Гаттер / А. В. Жвалевский, И. Е. Мытько. – М. : Время, 2007. – 912 с.
6. Лурье Алисон. Гарри Поттер и горшок каши. Поттериана / Алисон Лурье [Пер. Иосифа Фридмана] // Русский журнал. Журнальный зал. Режим доступа: <http://www.russ.ru/Kniga-nedeli/Garri-Potter-i-gorshok-kashi>.
7. Тимина С. И. Современная русская литература (1990-е гг. – начало XXI в.) : учеб. пособ. / С. И. Тимина, В. Е. Васильев, О. Ю. Воронина и др. [Под ред. С. И. Тимоной]. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2009. – 350 с.
8. Rowling J. K. Harry Potter and the Philosopher's Stone / J. K. Rowling. – L. : Bloomsbury, 1998. – 223 p.

Надійшла до редколегії 25.04.2013 р.